

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Мария Йовчева

по конкурса за заемане на академична длъжност 'доцент'
професионално направление 2.1. Филология

обявен от Кирило-Методиевския научен център при БАН

(ДВ, бр. 63 от 18.08.2015 г.)

с кандидат гл. ас. д-р Ива Кънчева Трифонова

Данни за конкурса. В обявения от Кирило-Методиевския научен център конкурс по професионално направление 2.1. Филология единствен кандидат е д-р Ива Трифонова. По процедурата на конкурса не са допуснати нарушения. Документите за конкурса отговарят на изискванията и отразяват точно научната продукция на кандидата.

Научни трудове. Представената за рецензиране научна продукция включва *25 статии и 4 рецензии и 2 информации за научен форум.* Изследователските интереси на Трифонова обхващат няколко области: *историческа лексикология, библистика, апокрифна литература, архивистика и история на българския книжовен език.* Кандидатката има внушителен брой участия в национални и международни форуми, а така също и в национални и международни научни проекти. Формулирането на научните приноси обаче, което е в документацията за конкурса, трябва да включва всички разработвани области и да бъде по-синтезирано, в тематично-проблематични ядра, а не като списък с кратки анотации на публикациите на Трифонова.

Научни приноси.

Историческа лексикология. В тази област особено добре проличава умението на Трифонова да работи с първични езикови данни от различни източници и да постига плодотворен синтез на общи културно-исторически и филологически факти. Интерпретират се няколко семантични гнезда, означаващи *клетва* и *кълна / кълна се / стрела; съд / съдба* от гледна точка на езиковата и етноложката им страна. Изследванията протичат на границата на езикознанието, фолклористиката, антропологията и етнологията, като Трифонова се опира на богатата фактология с два основни типа данни според своя произход: от книжовния език (с официална църковна функция) и от живата народна реч (диалектология, фолклорна обредност). Изнесен е и анализиран обилен материал от българските говори, като са очертани функционалните разлики в лексемите според ролята им в различни обредни модели. На базата на 65 лексеми за назоваване на клетва от славянски, гръцки, латински и турски произход, систематизирани по лексикално-семантична структура и функции, изследването спомага да бъдат изяснени изконните значения и да се мотивира семантичното преосмисляне на някои ключови понятия-символи, като едновременно с това хвърля светлина върху старобългарските ритуални практики. Тези публикации на Трифонова са приноси и за една по-слабо разработена проблематика, а именно, формирането на християнската терминология на старобългарския книжовен език. Те показват как светите братя изграждат

специализираната лексика на християнския културен език чрез натоварване с ново значение на славянски думи, принадлежали към по-особен, сакрален пласт, който е свързан с древни езически култови практики. В същия проблематичен кръг се вписва и публикацията за корен **vard*, където въз основа на езикови, етнологички, исторически и топонимични факти е мотивиран нов дискурс към редица силно разпространени географски и лични имена на Балканите, производни от този корен. Налага се само една корекция в изворите – публикуваният от Й. Иванов препис на Службата за Константин-Кирил Философ, по който Трифонова цитира примера за *избрана стрела*, не е в прочутия Скопски миней (НБКМ 522), а в друг Скопски миней, днес с неизвестно местонахождение.

Библеистика. Безспорен иновационен характер имат работите на Трифонова върху Апокалипсиса, в които се доразвиват проучванията от нейната дисертация върху текстологията на тази библейска книга. Те обогатяват научните представи за сложната текстова история на Апокалипсиса, като проследяват две късни нейни клонки в южнославянската книжнина: версията, разпространена като четиво в календарни колекции (XIV–XVII в.) и втората тълковна версия с коментарите на Андрей Кесарийски. Двете текстови форми са ситуирани в очертаната досега текстологическа картина на славянските преводи и редакции, като различията между представителните за всяка фамилия преписи са обобщени и онагледени в таблица. Анализът на Трифонова е съсредоточен върху лексикалния фонд с оглед на залегналите преводачески принципи и преводаческа техника. Въз основа на представителен кръг варианти, релевантни за разпознаването на дадена преводаческа школа, в каноничния текст на книгата е разслоен общ за двете версии, нов лексикален пласт, чиято поява Трифонова локализира към южнославянските земи и го вписва в обновителните процеси на книжнината от периода XIV–XV в. Текстът с тълкуванията по сръбския кодекс НБКМ 101 и изготвеният към него речник индекс придават несъмнена стойност на нейните публикации и обогатяват българската историческа лексикология.

Друго важно направление в дейността на Трифонова формират проучванията в полето на *апокрифната литература*, където вниманието на изследователката е насочено към три наративни текста – *За елинските мъдреци*, *Разказа за историята на евреите по времето на Навуходоносор* и *Сказанието на Афродитиан*. Сред тях най-много публикации са посветени на Сказанието, в което са отразени събития, предходни на Рождество или протекли скоро след него, но непредставени в каноничния корпус. Темата на тези изследвания е многозначима, тъй като съчинението заема важно място сред новозаветните предания като извор за мотиви и сюжети в химнографията, риториката и иконографията (особено за празниците около Рождественския цикъл и свързани с него памети като например св. Йосиф Обручник), а и с въвеждането на идеята за избраността на Христос. Разпространява се цялостно или под формата на ексцерпти както в паралитургически календарни сборници (с функция на четиво), така и в компилативни състави с различно предназначение. Освен това части от него влизат в други апокрифи или риторически творби. Това предпоставя сложната му история в средновековните

книжнини и мотивира избора на Трифонова. Въпреки богатата предходна изследователска традиция остават все още недоизяснени въпроси на битуването на текста в славянска среда, а също и невъведени в науката преписи на съчинението и затова публикациите на Трифонова се опитват да запълнят тази празнина.

В представените изследвания върху този апокриф с впечатляваща библиографска информираност и научна коректност е направен преглед на формирането и трансмисията на Сказанието в различни произведения на византийска почва. Обобщени са известните славянски преводи и редакции. Акцентът пада върху третия, слабо изучен досега превод, осъществен в рамките на Словото за Рождество Христово, приписвано на св. Йоан Дамаскин, чийто текст Трифонова публикува по препис от Рилския манастир 2/23. В проблематиката на същото съчинение приносни са и изданията на два преписа, които представят двете основни славянски версии: от XIV в. (по НБКМ 432, XVI в.) и ранната от X–XI в. (по Акс. 2743, XVI–XVII в.). Достойнство на статиите в тази област са прецизно издадените славянски и гръцки текстове и справочният апарат (таблицы, речници).

Ако се оцени като цяло обаче научната продукция на Трифонова върху Сказанието, се наблюдава известен дисбаланс, тъй като в нея голямо място заема обзорната библиографска част, а проучването на издадените преписи е слабо застъпено. Необходимо е да се отдели повече внимание на преводаческите особености, залегнали в Словото на св. Йоан Дамаскин, а също и да се изясни как този трети превод се ситуира в цялостната текстова на Сказанието на славянска почва, какви са неговите отношения със самостоятелния и синхронен превод на апокрифа, направен през XIV в.

Откривателско значение има статията, в която е въведена непознатата досега творба (компиляция) *Разказ за историята на евреите по времето на Навуходоносор*, тематично свързано със Сказанието (по ръкопис Плевля 46, XV в.). Трифонова също разширява базата от първични извори и чрез изданието на преписа на *За елинските мъдреци* (по ръкопис НБКМ 774 от 1627 г.).

Специално трябва да се отбележат и осъществената от Трифонова публикация на обемен компилативен паметник – Синодика (по руски препис, НБКМ 815 от края на XVII в.) заедно с новобългарския превод на неговия текст. Като цяло преводът е сполучлив, но при някои по-трудни в езиково отношение компоненти (например химнографските текстове) са допуснати смислови неточности.

Архивистика. Като допълнителен щрих към научните дирения на Трифонова трябва да се изтъкне и работата ѝ върху архивите на бележити български филолози. Три от статиите са посветени на Неофит Рилски, чиито непубликувани материали са по-слабо познати на научната общност. Тези публикации са значими за: 1) очертаване на пълната картина на книжовната и преподавателска дейност на този български деец, 2) историческата лексикология и лексикография и развитието на книжовния език (в негов важен форматиращ етап), 3) историята на библейския текст, в частност на новобългарските преводи на Новия завет. Безспорно преводаческите бележки на Неофит Рилски хвърлят светлина върху интересен период от битуването на новозаветния текст в българските земи. От една страна,

след вековно развитие е натрупан многоброен вариативен материал и връзката със средновековната традиция оказва влияние, но, от друга страна, текстът трябва да бъде адаптиран към възрожденската аудитория. Затова тези глоси се нуждаят от по-задълбочен коментар от страна на Трифонова, а не само от групиране и типологизиране. От голяма важност не само във филологически и богословски, а и в културологичен план, е да се потърсят източниците за тези пояснения, за да се изясни дали те са почерпани единствено от по-стари славянски ръкописи (както предполага авторката), или е използвана и богатата източнославянска лексикографска книжнина (т.нар. Азбуковници, своеобразни тълковни речници с енциклопедичен характер, силно популярни от края на XVI до XVIII в.). Особена стойност носи публикацията, в която е представен речникът на Неофит Рилски, събрал изобилен диалектен и културноисторически материал. Бих препоръчала на Трифонова да продължи работата над този ценен паметник и да пристъпи към неговото наборно издаване.

И така, **основните достойнства** на научната работа на Трифонова могат да се обобщят в няколко насоки: извороведски – привличане и издаване на първични извори от различен характер и с широка хронология, в която са застъпени не само средновековни, но и паметници от времето на Възраждането, а също и въвеждане на средновековен лексикален материал; методологични – интердисциплинарен характер на изследванията в един по-широк културологичен план; езиково-текстологични, засягащи историята на средновековната книжнина и на българския език.

Заклучение. Смятам, че представените изследвания покриват изискванията за академичната длъжност „доцент“. Затова предлагам на уважаемите членове на Научното жури на гл. ас. д-р Ива Кънчева Трифонова да бъде присъдена академичната длъжност „доцент“.

16.01.2016

София

Проф. д-р Мария Йовчева

Богословски факултет

СУ „Св. Климент Охридски“